

ТОРЯНИК В. М.,
доктор політичних наук,
завідувач кафедри
загально-правових дисциплін
(Дніпропетровський
гуманітарний університет)

ГАМАГІН О. К.,
студент юридичного факультету
(Дніпропетровський
гуманітарний університет)

УДК 340.1

КОНЦЕПЦІЯ ПАНУВАННЯ ЯК ОДИН ІЗ НАЙВАЖЛИВІШИХ ЕЛЕМЕНТІВ СОЦІОЛОГІЇ ПРАВА М. ВЕБЕРА

Розкрито й систематизовано елементи соціології права М. Вебера. Досліджено концепцію панування як елемент соціології права М. Вебера.

Ключові слова: класична теорія соціології права, М. Вебер, принцип «розуміння», «соціальна дія», концепція панування, бюрократія.

Раскрыты и систематизированы элементы социологии права М. Вебера. Исследована концепция господства как элемент социологии права М. Вебера.

Ключевые слова: классическая теория социологии права, М. Вебер, принцип «понимание», «социальное действие», концепция господства, бюрократия.

Disclosure and systematize elements of sociology of law of M. Weber. Explored the concept of dominance as an element of the sociology of law M. Weber.

Key words: classical theory of sociology of law, M. Weber, principle of “understanding”, “social action”, concept of dominance, bureaucracy.

Вступ. Вітчизняну правову школу, як і західну, сьогодні цікавить право як соціальне явище та його вплив на суспільні відносини, функціонування й розвиток різних соціальних явищ.

У зв'язку із цим зацікавленість дослідників науковою спадщиною М. Вебера не є випадковою, оскільки цей учений тривалий час розробляв різні напрями й елементи соціології права.

Теоретичним підґрунтям статті стали праці провідних вітчизняних і зарубіжних науковців, які розглядали різні теорії в галузі соціології права: А. Подгурецького, П. Гайденко, Б. Фірсова, Т. Парсонса, А. Ханга, Е. Дюркгейма та інших.

Незважаючи на досить велику кількість наукових досліджень у галузі соціології права, питання систематизації елементів класичної веберівської соціології права залишаються недостатньо висвітленими.

Постановка завдання. Мета статті – розкриття й систематизація елементів соціології права М. Вебера та дослідження концепції панування як елемента соціології права цього вченого.

Результати дослідження. Е. Дюркгейм зазначав: «Серцевиною соціологічного вчення М. Вебера є його соціологія права» [5, с. 21]. Водночас Е. Гідденс стверджував, що соціологія права М. Вебера є найбільш значним вкладом у становлення соціологічного руху в правопізнанні [4, с. 35].

Саме принцип «розуміння» є для М. Вебера вирішальним критерієм визначення сфери, релевантної для соціології, і відокремлення тих сфер, що є принципово недоступними соціологічному аналізу. Він зазначає: «Для соціології об'єктом пізнання є саме смисловий зв'язок поведінки. Тому дія існує як поведінка, орієнтована на певний понятійний смисл, і є дією однієї чи багатьох окремих осіб» [2]. Цим визначається предметна галузь соціологічного аналізу правового життя. М. Вебер вказує: «Оскільки «право» стає об'єктом дослідження соціології, остання має справу не з логічно вивіреном «об'єктивним» змістом правових принципів, а з діями (поведінкою) індивідів, серед детермінант і результатів яких значне місце посідають уявлення людей про «суть» та «значення» певних юридичних принципів» [2]. Проголошуючи необхідність вивчення права таким, яким воно стає «значним» для окремих людей, що реально орієнтуються на нього у своїй діяльності, М. Вебер протиставляє свій підхід ученням про право, які за основу беруть саме його «позитивний зміст». Однак важливо пам'ятати, що принцип «розуміння» обумовлює шляхи пізнання права, а не характеристики його як реальності. Реальність є гнучкою, може вивчатись іншими пізнавальними засобами. Тобто науковець не поділяв «кансоціологізм» деяких своїх сучасників і визнавав юриспруденцію як науку про право, що дає принципово інше значення правової дійсності.

Найважливішими елементами веберівської соціології права є такі: а) концепція панування через використання державного апарату, раціональні правила або закони є важливою формою легітимного панування; б) учення про взаємодію політичних структур і права; в) учення про взаємодію права та економічної системи; г) концепція соціальної ролі професійних юристів.

Виділяючи «соціальну дію» як елементарний соціальний факт, вихідну клітину соціального буття, М. Вебер проводить суттєво важливу диференціацію типів соціальної дії. Він вказує на існування таких чотирьох типів: а) цілераціонального; б) ціннісно-раціонального; в) афективного; г) традиційного. Ці типи розташовуються залежно від зростання міри раціональності, що відображає роль раціоналізації як найбільш узагальненої ознаки суспільного прогресу в цілому (точніше, західного типу розвитку). Вищим проявом раціоналізації вчений називає «формальну раціональність», яка є найсуттєвішою відмінністю сучасного суспільства від традиційного («архаїчного»).

Веберівська концепція панування фактично постає з його тлумачення «орієнтації на іншого» як суттєвої ознаки соціальної дії. Науковець пише: «Панування – це шанс зустріти підкорення певному наказу» [2]. Тобто панування – це взаємне очікування: того, хто наказує, що його наказ буде виконано, і того, хто має підкорюватись, що наказ матиме бажаний характер. Залежно від «мотивів» (суб'єктивного смислу) підкорення панування може мати різний характер: обумовлюватись інтересами, тобто цілераціональними висновками щодо діяльності; обумовлюватись звичкою («нравами») або мати афективну основу, тобто спиратись лише на особисті схильності підданих.

Така загальна методологічна, тобто абстрактна, модель типології панування дає змогу визначити зв'язок типів панування й права.

М. Вебер визначав існування декількох типів права, яке може бути раціональним чи ірраціональним, а за спрямуванням – формальним або субстанційним. Раціональним право стає за умови, що його дія керується загальними правилами, а не суб'єктивними реакціями на окремі випадки чи ірраціональними формальними засобами на кшталт «пророцтв» тощо. Інший різновид складає субстанційно раціональне право, яке утворюється загальними правилами, що обумовлюються ідеологічними системами, які є відмінними від власне правових (наприклад, системами моралі, релігійних цінностей, політичної ідеології). Формально раціональне право визначається загальними правилами таким чином, що і в матеріальному, і в процесуальному відношеннях до уваги беруться лише загальні чітко встановлені обставини справи. Найвищим різновидом формально раціонального права є логіко-формальне право.

Одним із вузлових моментів учення М. Вебера є теза про «раціональну природу правових інститутів сучасного західного суспільства». Він стверджував, що в розвитку права й відповідних політико-правових процедур варто виділяти декілька стадій: від харизматично-

го правоявлення за посередництва «правових профілів» до найбільш розвинутої стадії, на якій відбувається «систематична розробка права та професійне здійснення судочинства особами, які для цього проходять спеціальну підготовку й володіють методами формально-логічного мислення».

В основі панування на цій стадії лежить цілераціональна дія, тобто її мотивація інтересами робить панування «легальним». Загальною рисою розвитку суспільства (держави) на такій стадії є те, що підкоряються не особистостям, а встановленому «закону». Такий тип підкорення є універсальним, поширюючись не лише на керованих, а й на керуючих, які мають діяти за жорстко визначеними формальними та раціональними правилами. Саме принцип формально-правової визначеності обумовлює сутність легального панування як однієї з основ сучасного суспільства як системи формальної раціональності.

Класичним, або найбільш «чистим», типом легального панування М. Вебер визнає бюрократію, яка ніколи не існує як соціальна тотальність, а завжди комбінується з іншими політико-правовими феноменами: монархією, представницькою демократією тощо. Однак саме бюрократія є адекватною тим формально-раціональним формам економічного життя, що визначають західний тип суспільства з кінця XIX століття. Бюрократія – це панування за допомогою знання, у цьому полягає його специфічний раціональний характер. За своїм змістом бюрократія – це діяльність «машини управління», що складається із чиновників, які виконують такі функції: 1) є особисто вільними та підкоряються лише діловому службовому обов'язку; 2) мають стійку службову ієрархію; 3) мають чітко визначену службову компетенцію; 4) працюють на конкретних засадах, тобто принципово на основі вільного вибору відповідно до спеціальної кваліфікації; 5) отримують систематичну грошову винагороду; 6) розглядають свою службу як єдину чи головну професію; 7) прогнозують свою кар'єру: «підвищення» або відповідно до старшинства на службі, або відповідно до здібностей, незалежно від позиції (оцінки) керівництва; 8) працюють у повному «відокремленні від засобів управління» та без присвоєння службових місць; 9) підкоряються єдиним дисциплінарним нормам і є підконтрольними.

Однак діяльність «машини управління» залежить не лише від раціональних правил – «права», а й від політичних цінностей, які визначають загальну спрямованість функціонування та розвитку бюрократії. Привнесення політичних цінностей у процедури управління (панування) здійснюється політичними лідерами (лідером). Тобто вчений визнавав можливість (у певному відношенні – важливість) доповнення легального панування традиційним або навіть харизматичним. Його політичний ідеал утворювала така держава, у якій органічно поєднувались «бюрократія» як раціональний механізм здійснення влади, політичний лідер, що має «харизму» та є здатним виразити близькі й зрозумілі народу політичні цінності, та інститути представницької влади (парламент), «критично-контрольні» щодо бюрократії.

Висновки. Таким чином, найважливішими елементами соціології права М. Вебера є такі: а) концепція панування через використання державного апарату, раціональні правила чи закони є важливою формою легітимного панування; б) учення про взаємодію політичних структур і права; в) учення про взаємодію права та економічної системи; г) концепція соціальної ролі професійних юристів.

Також з'ясовано, що відповідно до концепції панування М. Вебера панування – це взаємне очікування: того, хто наказує, що його наказ буде виконано, і того, хто має підкорюватись, що наказ матиме бажаний характер.

Крім того, дослідження М. Вебера є актуальними й нині, у час, коли практично прикладне значення соціології права пов'язується з її важливою роллю в обслуговуванні законотворчості та правозастосування в прийнятті правових рішень.

Список використаних джерел:

1. Батыгин Г. История социологии / Г. Батыгин, Д. Подвойский. – М., 2008. – 368 с.
2. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. – М., 2002. – 808 с.
3. Гайденко П. Социология Макса Вебера / П. Гайденко // Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. – М., 2006. – С. 5–41.

4. Гидденс Э. Социология : [учебник] / Э. Гидденс. – М., 2011. – 632 с.
5. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда: метод социологии / Э. Дюркгейм. – М., 2007. – 571 с.
6. Иванов И. Основы социокультурной теории / И. Иванов. – СПб., 2006. – 246 с.
7. История социологии и история социальной мысли: общее и особенное («круглый стол») // Социологические исследования. – 2009. – № 12. – 60 с.
8. История социологии / под ред. М. Барыгина. – М., 2012. – 250 с.
9. Комозин А. Популярная социология / А. Комозин, А. Кравченко. – М., 2010. – 208 с.
10. Култыгин В. Ранняя немецкая классическая социология / В. Култыгин. – М., 2002. – 526 с.
11. Лавриненко В. Социология : [учебник] / В. Лавриненко. – М., 2013. – 412 с.
12. Фирсов Б. История и социология: стены и мосты / Б. Фирсов // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2012. – № 6. – С. 204–208.
13. Фролов С. Социология : [учебник] / С. Фролов. – М., 2012. – 256 с.
14. Харчева В. Основы социологии : [учебник] / В. Харчева. – М., 2014. – 302 с.

ТОРЯНИК В. М.,

доктор політичних наук,
завідувач кафедри загально-правових дисциплін
(Дніпропетровський гуманітарний університет)

УДК 340.1

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ. РОЛЬ ЗМІ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ

Розглянуто зміст поняття «інформаційна безпека». Розкрито та систематизовано нормативно-правову базу, яка гарантує інформаційну безпеку України. Досліджено роль ЗМІ в системі інформаційної безпеки.

Ключові слова: національна безпека, інформація, інформаційний простір, інформаційна безпека, суверенітет.

Рассмотрено содержание понятия «информационная безопасность». Освещена и систематизирована нормативно-правовая база, которая гарантирует информационную безопасность Украины. Исследована роль СМИ в системе информационной безопасности.

Ключевые слова: национальная безопасность, информация, информационное пространство, информационная безопасность, суверенитет.

Considered maintenance of concept “informative safety”. Lighted up and the systematized normatively-legal base that guarantees informative safety of Ukraine. The role of mass-media is investigational in the system of informative safety.

Key words: national safety, information, informative space, informative safety, sovereignty.

